

Vapenhusets södra ingång, Ösmo kyrka

Utredning om handikappanpassning, Ösmo kyrka, Ösmo socken,
Nynäshamns kommun, Södermanland

Gunilla Nilsson
Rapport 2009:49

Vapenhusets södra ingång, Ösmo kyrka

Utredning om handikappanpassning, Ösmo kyrka, Ösmo socken,
Nynäshamns kommun, Södermanland

Gunilla Nilsson
Rapport 2009:49

Rapporten finns i PDF-format på adressen
www.stockholmslansmuseum.se

Omslagsbild: Vapenhuset från sydväst med portalen till södra ingången.
Foto: Gunilla Nilsson, bild nr: lp20090564

Sickla Industriväg 5B, 131 54 Nacka
Tel 08-586 194 00 Fax 08-32 32 72
Webb: stockholmslansmuseum.se

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133

Nacka 2010

Innehåll

Sammanfattning.....	6
Nuläge	6
Historik och beskrivning.....	6
Relevanta ändringar.....	7
Relevanta ritningar och handlingar	8
Litteratur	9
Bildbilaga.....	9

Sammanfattning

AIX har uppdragit åt Stockholms läns museum att utreda eventuella hinder för en handikappanpassning av södra ingången genom vapenhuset i Ösmo kyrka. Museet har gjort arkivsökning och sammanställning av relevant material. Genomgången av materialet tyder på att marken närmast framför södra ingången varit uppgrävd under 1900-talet vid två tillfällen i samband med dräneringsarbeten runt kyrkan. Skillnaden mellan marknivån utanför entrén och den lägre nivån på golvet inne i vapenhuset har funnits åtminstone sedan tidigt 1900-tal, oklart vad den beror på. Golvet i vapenhuset har täckts med gravhällar inplockade från kyrkogården och saknar koppling till gravar under golvet.

Nuläge

Marknivån utanför södra ingången till vapenhuset ligger högre än golvet i vapenhuset. Nivåskillnaden överbryggas idag med hjälp av ett trappsteg och en ramp på golvet från dörröppningen i söder och rakt norrut mot portalen till långhuset (fig 12).

Historik och beskrivning

Kyrkan är i sina medeltida delar byggd av gråsten i kalkbruk. Murarnas grund har endast ringa djup. Vapenhuset på kyrkans södra sida är uppfört så långt åt väster som möjligt då vapenhusets västmur ligger med större delen av sin tjocklek utanför långhusets västgavel (fig 1 och 2). Huruvida vapenhuset är murat i förband med långhuset är inte klarlagt. Möjligen byggdes vapenhuset till i samband med att den västra delen av långhuset vidgades mot söder. Om detta skedde samtidigt med 1300-talets korbygge eller i samband med den omfattande kyrkoreparationen under följande århundrade är oklart. Vapenhusbyggen i Mellansverige dateras vanligen till 1400-talet. Några sörmlandskyrkor tycks dock ha försetts med vapenhus redan tidigare, bl. a. Grödinge kyrka (Berthelson, 1944).

Ingången till vapenhuset är rundbågig, portalöppningen är utåt kyrkogården tresprängig med spetsbågig omfattning. Plankdörren med panelklädd utsida är insatt 1934 i en karm infälld i muren (fig 3 och 4).

Vapenhuset är i det närmaste kvadratisk och rummet täcks av ett bjälktak av trä som skär över omfattningsbågen till portalen mot långhuset (fig 15). Spår av valv saknas och ett äldre trätak kan inte ha legat nämnvärt högre än nu eftersom murarna ovanför inte visar några spår av att ha varit godsida (Bennet, 1973).

Golvet består sedan restaureringen 1972 av kalkstensplattor och äldre gravhällar. Då tillkom även förvaringen längs östra väggen bakom en skärmvägg av trä med skjutdörrar (fig 12).

Relevanta ändringar

Genomgång av tidigare utseende, ingrepp i stommen kring södra ingången och i golvet i vapenhuset samt marken utanför ingången.

1917

Av uppmätning från 1917 av kyrkans plan framgår att golvet i vapenhuset är lagt av stenhällar, troligen gravstenar som kan ha varit nio till antalet. Längs hela östra sidan, ca 70 cm brett, är golvet täckt av tegel.

År 1930 beskriver Axel Quist nio gravstenar som ligger i vapenhuset. Enligt Quist har gravstenar i nedre delen av kyrkan och i vapenhuset vid olika reparationer flyttats dit från kyrkogården. Detta kan tolkas som att det saknas gravar med koppling till gravstenarna i vapenhusets golv (Quist, 1930).

Innanför södra ingångens ytterdörr syns på uppmätningen från 1917 en stenhäll, troligen en gravsten, som ska ta upp nivåskillnaden mellan ute och inne. Detta tyder på att nivåskillnaden funnits vid uppmätningen 1917 och att en höjdskillnad där marken låg högre än vapenhusets golv har funnits redan i början av 1900-talet.

1930-tal

I restaureringsprogram från 12 juli, 1932 föreslår arkitekt Ove Leijonhufvud dränering, isolering och ventilation för att avhjälpa fukt under kyrkans golv.

"Tre stycken dräneringsdiken med lergodsror utföras på lämpligt avstånd från varandra, utmynnande under grundmurarna och förbundna med liknande dränering, vilken utföres runt kyrkans ytterväggar. För dräneringen utföres avlopp till kyrkogårdens gräns. Grundmurarna avjämnas samtidigt med cementbruk ut- och invändigt samt bestrykas med asfaltmastix. ..."

Leijonhufvud föreslog vidare att:

"Kring kyrkans yttermurar sättes rännstenar av lämplig liten fältsten med starkt fall från muren och fall till brunnar, vilka förbindas med dräneringssystemet."

Dräneringen under och runt kyrkans ytterväggar genomfördes troligen enligt planerna. Av relationsritning från 1981 framgår att om- och nyläggning av ledningar utförts. Av samma ritning framgår även att befintliga, genom kyrkan dragna ledningar proppats vid utsida av grundmur. Samtliga ledningar runt kyrkan ligger på 1-1,5 m djup under markyta och troligen utanför den rännsten som kom till i samband med dräneringen på 1930-talet. Anordningen med rännstenar är kvar år 2009 men saknar ofta fall eller har t.o.m. lutning in mot kyrkans murar. Utanför södra ingången faller rännstenen av mot söder (fig 8).

Relationsritning från 1970 av vapenhusets plan samt sektion av rummet och genom södra ingången (Laurent, 1970) visar golvet som det såg ut redan 1917 och att även stenen innanför entrén var en gravhäll av kalksten.

Förändringar som framgår av relationsritningen 1970 är den trädörr med tillhörande karm som sattes in vid restaureringen 1934 och fortfarande fungerar som kyrkport i södra ingången (fig 10 och 11). I själva portalen utanför dörren ligger kalksten och på sidorna mot portalens språng är lagt cementbruk. Framför portalen ligger smågatsten och ytterst ett skift med storgatsten som kom till i samband med dräneringen på 1930-talet.

Vid arbeten 1971, föreslagna av arkitekt Claes Laurent, togs cementbruket i portalen bort och ny sockel av kryssharnrad granit fälldes in i murverket. Även portalens entréplan av kalksten ersattes med granit (fig 4 och 7).

I "Förslag till renoveringsarbeten m.m. i kyrkan" insänt till riksantikvarieämbetet den 28 september 1970 av arkitekt Claes Laurent beskrivs att golvet och invändigt entréplan i vapenhuset består av gravhällar, såväl hela som trasiga och ilagade, samt intill östra väggen fyra skift av kantställt stortegel.

"Golvet omlägges helt med nyttjande av enbart de hela gravhällarna, vilka kompletteras med nya kalkstenshällar inpassade i nytt fogmönster. De befintliga teglen frigöres varsamt för att utnyttjas vid kompletterande golvarbeten i långhuset, varefter frilagd golvytta belägges med ny kalksten."

Golvet utfördes enligt Laurents förslag (fig 12-15).

Vid samma renovering byggdes ny inredning i form av skärmvägg av trä utmed östra väggen och ny glasdörr mellan vapenhus och långhus. Taket i vapenhuset bibehölls vitmålat.

Gravstensplan från 1973 visar fem liggande gravstenar i vapenhusets golv samt en rest gravsten mot västra muren. Planen stämmer överens med golvets utseende 2009.

Relevanta ritningar och handlingar

Antikvariskt-topografiska arkivet:

Plan, uppmätt 1917 av E. Engell och G. W. Widmark, kompletterad 1972 av J. Söderberg

Plan, uppmätt 1917 av G. W. Widmark och E. Engell.

Fasad mot väster, uppmätt 1917 av E. Engell och G. W. Widmark.

Fasad mot öster, uppmätt 1917 av E. Engell och G. W. Widmark.

Fasad mot söder, uppmätt 1917 av E. Engell och G. W. Widmark.

Tvärsektion (mot väster), uppmätt 1917 av G. W. Widmark och E. Engell.

Längdsektion (mot söder), uppmätt 1917 av E. Engell och G. W. Widmark.

Ritningen kompletterad 1973 av J. Söderberg.

Relationsritning, vapenhuset, plan och sektioner, C. Laurent Arkitektkontor 1970

Restaureringsförslag, plan av kyrkan, sektion, C. Laurent Arkitektkontor 1970

Gravstensplan, uppmätning, J. Söderberg 1973

Ösmo församling:

Ösmo kyrka, Omläggning av regn- och drän.vattenledningar vid kyrkobyggnad. 1979-08-01, Byggkonsulting AB kompletterad 1981 till Relationsritning, Ösmo kyrka, Om- och nyläggning ledningar, STEAB 1981.

Ösmo kyrka, Förslag till restaurering vapenhuset, plan o sektioner, C Laurent Arkitektkontor 1971

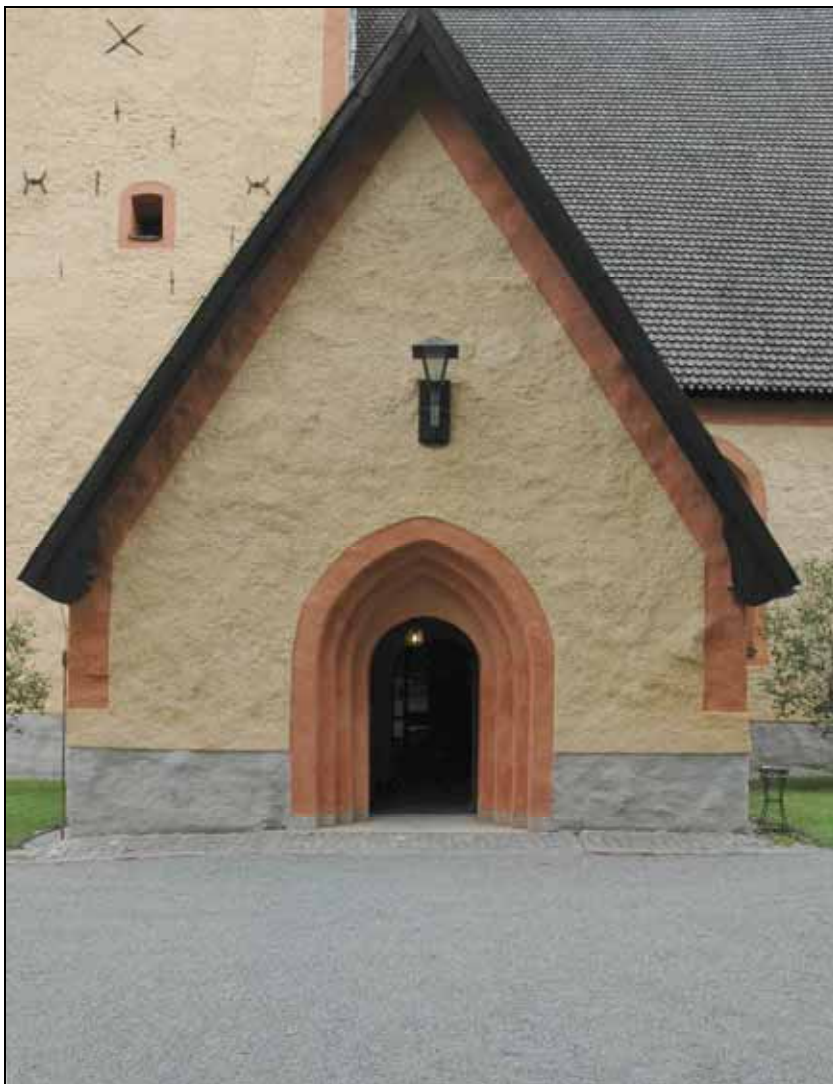
Litteratur

Bennet, R, Ösmo kyrka, Sv. kyrkor, band III: 2, volym 152. Stockholm 1973

Berthelson, B, Grödinge kyrka, Sörmländska kyrkor 56. Eskilstuna 1944.

Quist, A, Ösmo, en södertörnsförsamlings historia. Stockholm 1930

Bildbilaga

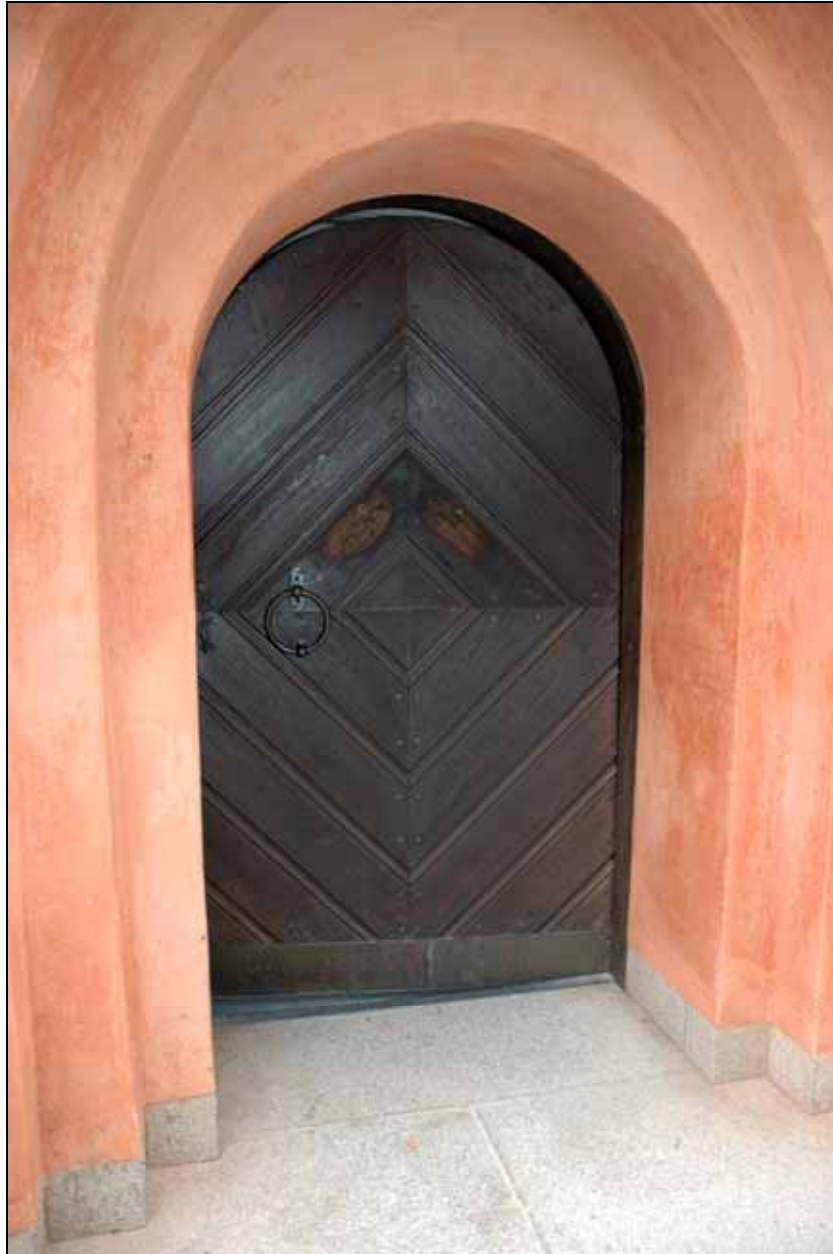
*Fig 1. Markbeläggning med grus framför vapenhuset.
Foto: Gunilla Nilsson, bild nr: lp20090565*

Fig 2. Mötet mellan västtorn, långhus och vapenhus. Fältstenen kom till på 1930-talet i samband med dränering runt kyrkan och lades tillbaka igen efter dräneringen 1981. Foto: Gunilla Nilsson, bild nr: lp20090566

Fig 3. Portalens entréplan och sockel i granit ersatte 1971 tidigare kalkstensplan och putsade sockelhyllor av cement i den tresprångiga smygen. Foto: Gunilla Nilsson, bild nr: lp20090567

*Fig 4. Trädörren i vapenhusets portal sattes in vid restaureringen 1934.
Foto: Gunilla Nilsson, bild nr: lp20090568*

*Fig 5. Västra delen av vapenhuset.
Foto: G Nilsson, bild nr: lp20090569*

*Fig 6. Östra delen av vapenhuset.
Foto: G Nilsson, bild nr: lp20090570*

Fig 7. Portalens putsade språng med infäld stensockel och entréplan av krysshamrad granit från 1971. Dörrens träkarm är inhuggen i muren 1934. Tröskel med 7 cm anslag mot stålskott hörn. Foto: Gunilla Nilsson, bild nr: lp20090571

Fig 8. Marken närmast ingången faller av mot söder. Foto: Gunilla Nilsson, bild nr: lp20090572

*Fig 9. Marknivån utanför ingången ligger högre än golvet i vapenhuset.
Foto: Gunilla Nilsson, bild nr: lp20090573*

*Fig 10. Nivåskillnaden överbryggas av en ramp i vapenhuset.
Foto: Gunilla Nilsson, bild nr: lp20090574*

*Fig 11. Detalj av karmens infästning i muren.
Foto: Gunilla Nilsson, bild nr: lp20090575*

Fig 12. Golvet i vapenhuset är omlagt 1971 då även förvaringen längs östra väggen kom till. Fem gravstenar i golvet saknar alla troligen gravar under golvet. Trappplan med kalkstenshäll innanför dörren och löst liggande ramp av trä. Hela ytan täcks av gångmattor i grå plast. Foto: Gunilla Nilsson, bild nr: lp 20090576

Fig 13. Trappplan med höjden 17 cm. Foto: Gunilla Nilsson, bild nr: lp20090577

*Fig 14. Vapenhuset mot sydväst med gravsten rest mot västra väggen.
Foto: Gunilla Nilsson, bild nr: lp20090578*

Fig 15. Vapenhuset mot nordväst. Långhusets sydportal med glasad enkeldörr från 1971. Trätaket skär över omfattningsbågen mot långhuset. Foto: Gunilla Nilsson, bild nr: lp20090579